

College voor Toetsen en Examens

BEELDENDE VAKKEN HAVO

SYLLABUS CENTRAAL EXAMEN
2024

Versie 2, juli 2022

INHOUD

Voorwoord	3
1 Inleiding	4
2 Examenstof van centraal examen en schoolexamen	5
3 Specificatie van de globale eindtermen voor het CE	6
4 Het centraal examen	11
Bijlage 1: Examenprogramma tekenen, handvaardigheid, textiele vormgeving havo	12
Bijlage 2: Basisstofomschrijving	13
Bijlage 3: Thema 'Kunst en leven'	20
Bijlage 4: Probleemstellingen	21
Bijlage 5: Voorbeeldvragen bij het thema Kunst en leven	22
Bijlage 6: Begrippenlijst	41

VOORWOORD

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan een syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2024. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2025 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2024 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2023 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2024 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. P.J.J. Hendrikse

1 INLEIDING

Deze syllabus bevat een toelichting op de eindtermen in de examenprogramma's tekenen, handvaardigheid en textiele vormgeving havo voor zover die betrekking hebben op het centraal examen (CE). Ze dient kandidaten en docenten een houvast te bieden voor de voorbereiding op het centraal examen.

Om precies te weten waarover het CE kan gaan, is het van belang de twee volgende documenten te kennen:

- het *Examenprogramma havo tekenen / handvaardigheid / textiele vormgeving* waarin de examenstof beknopt wordt beschreven (zie bijlage 1);
- deze syllabus *Beeldende vakken havo, syllabus centraal examen 2024*, waarin het examenprogramma nader wordt toegelicht (inclusief bijlagen).

Hoofd- en paragraaftitels bij tekstpassages die gewijzigd zijn, zijn in deze syllabus geel gemarkeerd.

Vanaf 2023 geldt voor het CE havo een meerjarig thema dat gelijk is aan het thema van het vwo-examen.

2 EXAMENSTOF VAN CENTRAAL EXAMEN EN SCHOOLEXAMEN

Het centraal examen heeft betrekking op domein A.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen en sub domeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of sub domeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vak onderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

Domein	CE	moet in SE	mag in SE
Domein A: Vak theorie			
Sub domein A1: Beschrijven, onderzoeken en interpreteren	X		X
Sub domein A2: Beschouwen	X		X
Domein B: Praktijk		X	
Domein C: Oriëntatie op studie en beroep		X	

Tabel 1 Examenstof beeldende vakken havo in CE en SE

3 SPECIFICATIE VAN DE GLOBALE EINDTERMEN VOOR HET CE

Dit hoofdstuk geeft in paragraaf 3.1 een toelichting op de eindtermen die betrekking hebben op het CE (domein A Vak theorie). In 3.2 staat een toelichting op de stofbeperking van het centraal examen, met verwijzingen naar de daarvoor relevante bijlagen in deze syllabus. In paragraaf 3.3 wordt ingegaan op opbouw van het centraal examen en de manier waarop de eindtermen worden bevestigd.

3.1 TOELICHTING OP DE EINDTERMEN

In domein A staan de eindtermen:

1. Beschrijven, onderzoeken en interpreteren
2. Beschouwen

Sub domein A1 (Beschrijven, onderzoeken en interpreteren) Eindterm 1

Wat wordt er van de kandidaat verwacht? De kandidaat is in staat kenmerkende aspecten van de voorstelling en vormgeving van beeldend werk van kunstenaars en vormgevers te herkennen en te benoemen. Hij kan het beeldend werk van kunstenaars en vormgevers beschrijven, onderzoeken en interpreteren. Daarvoor is nodig: kennis van en inzicht in de geschiedenis van de beeldende kunst, architectuur en vormgeving en enige bekendheid met verschillende visies op deze gebieden. Verschillen in visie komen aan het licht bij vergelijkingen van kunst en cultuur in verschillende tijdperken. Een aandachtspunt is het westerse karakter dat veelal in kunsthistorische overzichten is 'ingebakken'. Het is van belang dat dit beseft wordt. Daarom wordt er - waar mogelijk - aandacht besteed aan relevante niet-westerse kunstvormen en perspectieven/ invalshoeken.

Sub domein A2 (Beschouwen) Eindterm 2

Onder beelden verstaan we in het kader van het CE werk van beeldende kunstenaars, vormgevers (ambachtelijke en industriële) en architecten. Het beschouwen betreft formele en inhoudelijke aspecten van beelden. In deze eindterm gaat het om beschouwen vanuit een bepaalde invalshoek en/of kwaliteit: het vermogen om te beoordelen. Beoordelen houdt in dat de kandidaat in staat is om op basis van onderzoek binnen subdomein A1 (beschrijven, onderzoeken en interpreteren) en vanuit verschillende standpunten (die van de beschouwer, de kunstenaar of vanuit een bepaalde tijd) tot een beargumenteerd oordeel te komen. De kandidaat heeft de vaardigheid om verslag te doen van deze beargumenteerde beoordeling. Hij kan zijn beschouwing verwoorden.

Het examenprogramma voor havo tekenen / handvaardigheid / textiele vormgeving (zie ook [bijlage 1](#)) wordt in de syllabus verder gespecificeerd aan de hand van

- de basisstofomschrijving ([bijlage 2](#)),
- het thema met probleemstellingen ([bijlage 3](#) en [bijlage 4](#)), en
- de begrippenlijst ([bijlage 6](#)).

3.2 STOFBEPERKING

Wezenlijk aan de stofbeperking is dat deze geen extra exameneisen kent en alleen bedoeld is om leerlingen gericht te kunnen voorbereiden op het centraal examen.

- Het centraal examen is thematisch van opzet. Het thema dient als leidraad bij het construeren van examenopgaven. Hierdoor ontstaat binnen het examen een zekere samenhang. Het thema biedt tevens een venster voor de benadering van kunst uit de verschillende stijlperiodes. Voor het examenjaar 2023 en verder geldt het thema *Kunst en leven*. Zie voor een toelichting op dit thema bijlage 3 (Thema *Kunst en leven*), bijlage 4 (Probleemstellingen) en bijlage 5 (Voorbeeldvragen)
- Het examen heeft betrekking op de periode van het romaans tot heden, met nadruk op de periode vanaf 1800. Kunst, architectuur en vormgeving vanaf het neo- classicisme in de 19de eeuw komen derhalve in het examen aan de orde. Een overzicht van de inhoud is te vinden in de bijlage van deze syllabus. Zie hiervoor bijlage 2 (Basisstofomschrijving). In deze basisstofomschrijving is het onderscheid tussen periodes, stromingen, accenten en relevante invalshoeken aangegeven. Feitelijk is deze basisstofomschrijving een formalisering en nadere aanduiding van de examenstof, maar geen verzwarend.
- Elk jaar wordt in het examen aandacht besteed aan één periode van vóór 1800. Hieronder volgt het overzicht per examenjaar:

Examenjaar	Periode vóór 1800
2023	Middeleeuwen
2024	Renaissance
2025	Barok
2026	Middeleeuwen

Tabel 2: Overzicht periodes vóór 1800 per examenjaar

Over het algemeen geldt dat de inhoud van het centraal examen herkenbaar en uitdagend is voor leerlingen, dat wil zeggen de inhoud sluit zo veel mogelijk aan bij de leefwereld en het abstractievermogen van de havoleerling. Kenmerkend voor het havo examen is dat het beeld centraal staat, en het examen betrekking heeft op meerdere beeldende disciplines: schilderkunst, beeldhouwkunst, textiele vormgeving, architectuur, audiovisuele vormgeving en nieuwe media.

3.3 TOELICHTING OP OPBOUW EN BEVRAGING

In deze paragraaf wordt ingegaan op de opbouw van het centraal examen en de manier waarop de eindtermen worden bevraagd.

3.3.1 Opbouw

Het examen bestaat uit meerdere opgavenblokken.

Een opgavenblok of een set van vragen begint vaak met een inleiding, waarin kunstenaar, titel en jaar van ontstaan van het eerste kunstwerk wordt gegeven. Daarna volgen beschouwende vragen die relevant zijn voor de onderliggende probleemstelling van het blok. De probleemstelling hangt vaak samen met het thema van het examenjaar.

Gaandeweg wordt steeds meer relevante informatie gegeven en wordt toegewerkt naar inzichten.

Indien relevant komen vragen naar materiaal, techniek en functie aan bod.

Waar mogelijk worden kunsthistorische vragen gesteld.

Vaak sluit een blok af met een concluderende vraag, een standpuntsvraag en/of wordt het besproken werk in een culturele, maatschappelijke of persoonlijke context geplaatst.

3.3.2 Bevraging met voorbeelden

Wat stelt het voor?

De eerste vraag van een opgavenblok dient ter introductie van een kunstwerk of onderwerp. Een vraag over de **voorstelling** bijvoorbeeld, is een manier om de kandidaat het hele beeld goed te laten bekijken.

Bijvoorbeeld:

bij het portret dat Pieter Codde maakte van een verloofd paar dat zich wilde laten vereeuwigen als voorname, zelfbewuste burgers (CE 2018-2):

Beschrijf twee aspecten van de voorstelling waaruit het voorname en/of zelfbewuste blijkt.

of over Rembrandts schilderij *Het joodse bruidje* (CE 2018-2):

Rembrandts schilderij toont de intimiteit van de liefde.

Geef aan hoe je dat kunt afleiden uit de voorstelling.

Hoe is de voorstelling vormgegeven?

Bij Rembrandt zou de volgende vraag kunnen gaan over hoe de **vormgeving** die intimiteit versterkt. Bij vormgeving komen beeldende aspecten aan bod, zoals kleur, licht, ruimte, vlak, vorm, textuur, compositie en ritme.

In het voorbeeld van *Het joodse bruidje* (CE 2018-2):

Beschrijf twee manieren waarop de vormgeving de intimiteit versterkt.

In dit geval spelen de aspecten kleur, licht en compositie een rol.

Over **vormgeving** en een beetje kennis van de **kunstgeschiedenis** gaat de vraag over het affiche van Toulouse-Lautrec (CE 2017-1):

Noem twee aspecten van de vormgeving van het affiche voor de salon des Cent waaruit die invloed van Japanse prentkunst blijkt.

Vragen die regelmatig terugkeren in het examen zijn vragen over het doel of effect dat een kunstenaar of vormgever wil bereiken met zijn werk. Aspecten van de **voorstelling** en de **vormgeving** zijn dan toegespitst op het bereiken van dat doel of effect. Dit komt aan de orde in de vraag over het affiche van Anthon Beeke (CE 2017-1):

*Het affiche van Beeke trekt op een slimme manier de aandacht van de beschouwer.
Geef twee verschillende manieren waarop dit affiche de aandacht probeert te trekken.*

Een voorbeeld van een vraag over **licht** in *Narcissus* van Caravaggio (CE 2018-1):
Geef aan op welke nieuwe manier Caravaggio hier licht weergeeft.

Een bijzondere vorm van dieptewerking is **illusionisme**, dat vaak samenhangt met de **voorstelling**:
Over het fresco van Ghirlandaio in de eetzaal van een klooster (CE 2017-2):

*Het fresco met het laatste avondmaal is te zien als een illusionistische uitbreiding van deze eetzaal.
Beschrijf drie aspecten van het fresco die bijdragen aan de illusie van ruimtelijke uitbreiding van de eetzaal.*

Vragen over **compositie** komen veel voor in het examen.

Bijvoorbeeld:

over Caravaggio en het spiegel-effect in zijn schilderij *Narcissus* (CE 2018-1).

Leg met twee voorbeelden uit hoe de compositie dit spiegel-effect versterkt.

over een portret dat Goya maakte van de koninklijke familie, waarin hij de koningin weergeeft als de machtigste persoon (CE 2016-1):

*De compositie van het schilderij lijkt dat aan te geven.
Beschrijf twee aspecten van de compositie die daaraan bijdragen.*

Dynamiek of beweging is een effect van de manier waarop beeldende aspecten worden toegepast.

Bijvoorbeeld bij het schilderij van Rubens (CE 2018-2):

*Rubens schildert een heel dynamisch jachttafereel. Die indruk van dynamiek bereikt hij onder andere door de compositie.
Beschrijf de manier waarop de compositie bijdraagt aan die sterke dynamiek.*

Beeldende aspecten gecombineerd met een beetje kunstgeschiedenis én inzicht

Een voorbeeld van een combinatievraag is die over de bruidsjurk van Viktor & Rolf. In de inleiding op de vraag wordt gegeven dat de modeontwerpers zich hebben laten inspireren door de kunstgeschiedenis.

Geef drie kenmerken van het kubisme die je ziet in de jurk, en geef per kenmerk aan op welke manier het is toegepast. (CE 2017-1)

Dit is een voorbeeld van een gelaagde vraag, die niet alleen een beroep doet op kennis van het kubisme (kenmerken zoals geometrische vormen, fragmentatie, eenheid in kleur), de kandidaten moeten die kenmerken nog afleiden uit een hedendaags modeontwerp. Dat kan niet zonder een goede bestudering van de beeldende aspecten (kleur, vorm, textuur, ritme).

Materiaal, techniek en hanteringswijze

Met betrekking tot de **schilderkunst** worden de belangrijkste technieken (als fresco, olieverf en aquarel) bekend verondersteld. Ook teken- en grafische technieken vallen onder tweedimensionale kunst.

voorbeeld **fresco** (CE 2017-2):

*Diego Rivera hanteerde de 'buon'(natte) frescotechniek. Bij deze techniek is het belangrijk dat de kunstenaar van tevoren het ontwerp goed overdenkt en vastlegt.
Leg uit waarom het bij deze techniek belangrijks is dat het ontwerp van tevoren vastligt.*

voorbeeld aan de hand van een **glas-in-lood**raam in Chartres (CE 2016-2):

*Om een voorbeeld in glas in lood te maken moest een aantal technische problemen worden opgelost. Bekijk afbeelding X.
Noem drie van deze technische problemen. Geef ook steeds aan hoe elk probleem is opgelost.*

Er kan ook naar het **beeldende effect van materialen** worden gevraagd, zoals bij het tapijt gemaakt van ijsparasolletjes (CE 2018-1):

Noem twee kenmerkende eigenschappen van het ijsparasolletje, en geef per kenmerkende eigenschap aan welk spectaculair effect daarmee wordt bereikt (in dit tapijt).

of over de **voordelen van een nieuwe techniek**, het 3D-printen, zoals bij de textielontwerpen van Iris van Herpen (CE 2017-1):

Noem voor de modevormgeving twee voordelen van deze 3D-[print]techniek ten opzichte van [werken in] textiel.

De betekenis (inhoud) van een kunstwerk

Voorstelling, vormgeving en expressie (in de zin van werking of zeggingskracht als gevolg van voorstelling en/of vormgeving) leiden naar de betekenis (inhoud) van een werk.

Bijvoorbeeld:

over de reden waarom een opdrachtgever zichzelf in een **voorstelling** laat afbeelden in de nabijheid van Maria, zoals Giotto's fresco voor de Scrovegni-kapel (CE 2017-2):

Leg uit wat Enrico Scrovegni wilde bereiken door zichzelf op deze manier af te laten beelden op het fresco in de kapel.

De kunsthistorische en/of de culturele en/of maatschappelijke context kan van invloed zijn op de betekenis die aan een werk wordt toegekend.

Bijvoorbeeld:

aan het project van Banksy, *Dismaland*, dat een parodie is op Disneyland (CE 2016-2):

Het hele project kan gezien worden als een aanklacht op de huidige wereld.

Leg uit welke aanklacht of boodschap je kunt afleiden uit de vormgeving van het Assepoesterkasteel op afbeelding X. Leg ook uit waarom die boodschap wordt versterkt door juist Disneyland als uitgangspunt te kiezen.

of over de verschillende betekenissen van een bepaald motief of voorstelling in de kunstgeschiedenis, zoals de voorstelling van de ark van Noach (CE 2019-1):

Leg het inhoudelijke verschil uit tussen de miniatuur met de ark van Noach en het werk van de Chinese kunstenaar [Guo-Qiang liet een oude vissersboot met replica's van dieren over een vervuilde rivier varen]

of over het thema vergankelijkheid zoals in *Sticky Water* van Claire Harvey (CE 2019-2):

Sticky Water zou je kunnen interpreteren als een werk over de vergankelijkheid van de mens. Leg deze interpretatie uit aan de hand van de voorstelling en de vormgeving.

Kunstgeschiedenis

Bij kunsthistorische vragen wordt vaak de stijl of de stroming gegeven en moet de kandidaat aangeven welke kenmerken daarvan in het kunstwerk te zien zijn.

Bijvoorbeeld:

over het Maritiem Museum in Rotterdam (CE 2017-1):

Het gebouw past in de traditie van het modernisme, omdat het gemaakt is van beton, glas en staal.

Noem nog drie kenmerken van modernistische architectuur die je terugvindt in het exterieur van het museum.

Maar kunsthistorische kennis en/of begrip wordt ook via specifieke aspecten getoetst.

Bijvoorbeeld:

over de **ruimteweergave** in een bronzen reliëf uit de vroege middeleeuwen (CE 2019-2):

De manier waarop de ruimte in dit bronzen reliëf is weergegeven, is kenmerkend voor de vroege middeleeuwen.

Toon dit aan met twee voorbeelden.

over de plafondschildering met virtuoze **licht-donkereffecten** waarmee een kerk in Rome indruk wil maken op de beschouwers (CE 2018-1):

Beschrijf nog twee kenmerken waarmee de barokke schildering indruk maakt op de beschouwer, en geef de reden waarom de katholieke Kerk de gelovigen op deze wijze wil verleiden.

over een schilderij, *De triomfator*, van Lucebert (CE 2016-2) en **inhoud**:

Het is een schilderij uit 1968, dat goed aansluit bij de tijd waarin het gemaakt is. Leg aan de hand van de inhoud van dit werk uit waarom het aansluit bij de maatschappij van de jaren zestig.

Functie

Kunstwerken hebben soms specifieke functies waarnaar gevraagd kan worden.

Bijvoorbeeld:

over de glas-in-loodramen die Joost Swarte maakte 'over het leven van een boek' voor een bibliotheek gevestigd in een voormalige kerk (CE 2017-1):

Leg uit hoe Swarte met zijn werk op deze plek aansluit bij de educatieve functie van glas-in-loodramen in kerken.

of over de drinkfles de Dopper (CE 2019-1):

*De fles bestaat uit drie delen: het grote blauwe deel, het witte deel en de blauwe dop. Dit systeem heeft voordelen voor de gebruiksfunctie.
Noem drie voordelen van dit systeem voor de gebruiksfunctie.*

Meningsvragen, en standpunts- of beweringsvragen

Bij een **meningsvraag** wordt van de kandidaat verwacht dat hij of zij op basis van een kritische beschouwing van het kunstwerk zich een mening vormt en deze kan onderbouwen met een of meer argumenten.

Bijvoorbeeld over het schilderij *Bad Dad* van Michael Zavros en het onderwerp narcisme dat in dit werk wordt aangeroerd (CE 2018-1):

*Bad Dad is een zelfportret. Zavros schilderde zichzelf.
Ben je van mening dat dit gegeven de narcistische lading van het werk juist versterkt of verzwakt? Geef een argument voor je mening.*

Bij een **standpunts- of beweringsvraag** wordt van de kandidaat verwacht dat hij of zij relevante argumenten aandraagt ter ondersteuning of weerlegging van een bepaalde stelling of bewering.

Bijvoorbeeld over het kunstproject *Waterlicht* (2019-2):

*Stelling: Studio Roosegaarde slaagt erin om met Waterlicht mensen bewust te maken van de noodzaak om Nederland te beschermen tegen overstromingen als gevolg van klimaatverandering.
Geef*

- een argument die deze stelling ondersteunt.
- een argument die deze stelling ontkracht.

4 HET CENTRAAL EXAMEN

4.1 ZITTINGEN CENTRAAL EXAMEN

Raadpleeg hiervoor het Examenblad, www.examenblad.nl

4.2 VAKSPECIFIEKE REGELS CORRECTIEVOORSCHRIFT

Voor dit examen is geen vakspecifieke regel vastgesteld.

4.3 HULPMIDDELEN

Raadpleeg hiervoor het Examenblad, www.examenblad.nl

BIJLAGE 1 EXAMENPROGRAMMA TEKENEN, HANDVAARDIGHEID, TEXTIELE VORMGEVING HAVO

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Vak theorie

Domein B Praktijk

Domein C Oriëntatie op studie en beroep.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op domein A.

De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- a de domeinen en sub domeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- b indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of sub domeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- c indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vak onderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Vak theorie

Sub domein A1: Beschrijven, onderzoeken en interpreteren

- 1 De kandidaat kan het beeldend werk van kunstenaars en vormgevers beschrijven, onderzoeken en interpreteren, met gebruikmaking van kennis van en inzicht in de geschiedenis van de beeldende kunst:
 - van de 19e, 20e en 21e eeuw;
 - vanaf het romaans, voor zover relevant voor de kunst van de 19e, 20e en 21e eeuw.

Sub domein A2: Beschouwen

- 2 De kandidaat kan twee- en driedimensionale beelden en vormen beschouwen en kan deze beschouwing verwoorden en/of verbeelden.

Domein B: Praktijk

- 3 De kandidaat kan gestructureerde probleemstellingen met betrekking tot zowel autonome als toegepaste beeldende kunst en vormgeving onderzoeken en de daaruit ontwikkelde ideeën in een beeldende verwerking uitvoeren, daarbij beeldende middelen aanwenden in een doelgericht werkproces, en het werk zo presenteren dat de beschouwer inzicht krijgt in het werkproces.

Domein C: Oriëntatie op studie en beroep

BIJLAGE 2: BASISSTOFOMSCHRIJVING

In deze bijlage is de opbouw weergegeven in:

- periodes met bijbehorende stijlen en stromingen
- accenten
- relevante invalshoeken

1000-1400

- romaans
- gotiek

accenten:

- kerken en kloosters
- Christelijke iconografie: schepping, zondeval, het leven van Christus, laatste oordeel (in beeldhouwkunst, glas-in-lood en schilderkunst)
- ontwikkeling van vroege naar late schilder- en beeldhouwkunst (altaarstukken, fresco's en miniaturen, reliekhouders)

invalshoeken:

- centrale positie van het geloof en de macht van de kerk
- de Bijbel staat centraal
- schoonheid als openbaring van het goddelijke
- de invloed van (de macht van) kerk en adel op de kunst
- werken binnen de traditie (in plaats van originaliteit)
- de Kerk als opdrachtgever
- de kunstenaar als ambachtsman; gilden
- contacten met het Nabije Oosten, handel en pelgrimstochten; kruistochten
- kloosters als centra van kennis; manuscripten

wetenschap en techniek:

- kloosters als centra van kennis; manuscripten
- bouwkunst: skeletbouw, glas-in-lood

1400-1600

- vroeg renaissance
- hoog renaissance
- maniërisme
- kennis van de klassieken, voor zover van toepassing op de renaissance

accenten:

- Italië, wedergeboorte van de klassieken
- de invloed van opdrachtgevers zoals de adel, bankiers (medici)
- schilderkunst en beeldhouwkunst in Noord-Europa

invalshoeken:

- opkomst van het humanisme
- schoonheid als eenheid van delen: harmonie, maatvoering, orde (proportieleer)
- belang van de kerk; wereldlijke machthebbers; opkomst rijke burgerij als nieuwe opdrachtgevers
- de veranderende positie van de kunstenaar, van ambachtsman naar homo universalis
- (handels)contacten met de Arabische wereld (Venetië)

wetenschap en techniek:

- boekdrukkunst en grafiek; olieverf; fresco
- beeldhouwkunst: ontwikkeling van vrijstaande (ruiter)standbeelden
- bestuderen van de klassieken
- eigen onderzoek van de werkelijkheid (perspectief, anatomie, natuur)

1600 - 1750

- barok: Italiaanse barok en Noord-Europese barok
- rococo
- Hollands classicisme

accenten:

- contrareformatie als reactie op de reformatie
- burgerlijke cultuur in Nederland; burgerij als opdrachtgever
- hofcultuur (paleizen, villa's en tuinen)

invalshoeken:

- kunst ter lering en vermaak (verborgen symboliek)
- kunst moet imponeren: virtuositeit (trompe l'oeil), dynamiek, het theatrale
- kunst als vervolmaking van de natuur (tuinen van Versailles)
- kunst als uitdrukking van de absolute macht
- classicisme: klassieke schoonheid, reizen naar Italië (het oude Rome als voorbeeld)
- de vrije markt, het ontstaan van genres in de kunst
- de Kerk als opdrachtgever
- vorst (Lodewijk XIV) en adel als opdrachtgevers
- handel met Het Oosten: VOC (Chinees porselein, Delfts aardewerk)

wetenschap en techniek:

- empirisch onderzoek, camera obscura, anamorfosen,
- verzamelingen, rariteitenkabinet

1780-1900

- neo-stijlen (neoclassicisme, neogotiek)
- romantiek
- realisme
- impressionisme
- symbolisme
- pointillisme
- post impressionisme
- art nouveau/jugendstil/modern style
- arts and crafts
- primitivisme

accenten:

- de rol van de academie en de salon
- hang naar het verleden; aandacht voor eigen (nationale) identiteit; historieschilderkunst
- vlucht in het exotische, escapisme, oriëntalisme
- de romantiek: verheugd gevoel; kracht van de natuur
- idealisme versus realisme: verheerlijking versus harde werkelijkheid; en plein air schilderen

invalshoeken:

- gevoel tegenover rede
- kunst moet authentiek en origineel zijn
- kunst moet van zijn tijd zijn
- l'art pour l'art; bohémien
- herwaardering van het ambacht (middeleeuwen)
- oriëntalisme en exotisme (Japan)
- de rol van de academie (opleiding en waardering)
- opdrachtgever: de vrije markt, de staat koopt kunst
- het ontstaan van musea
- wereldtentoonstellingen

wetenschap en techniek:

- invloed van kleurtheorie op schilderkunst (divisionisme)
- invloed van de industriële revolutie op de kunst
- fotografie in relatie tot schilderkunst
- (industriële)architectuur: nieuwe constructiemethodes, prefab, gietijzer en glas, architect versus ingenieur

1900-1945

- kubisme
- futurisme
- expressionisme / fauvisme / primitivisme
- dadaïsme
- constructivisme
- surrealisme
- Bauhaus / De Stijl
- modernisme/ het Nieuwe Bouwen/ functionalisme
- Amsterdamse school / expressionistische architectuur
- sociaal realisme; Entartete Kunst

accenten:

- abstractie
- de avantgarde, manifesten
- utopieën over een nieuwe maatschappij
- functionalisme, form follows function

invalshoeken:

- het nastreven van idealen (utopieën), het geloof in vooruitgang (avantgardisme), streven naar meer gelijkheid (socialisme)
- op zoek naar universele beeldtaal (abstractie, functionaliteit)
- kunst als expressie: aandacht voor folklore, naïeve kunst en primitivisme
- kunst, spiritualiteit en abstractie
- kunst gerelateerd aan oorlog en industrialisering (de WOI, Russische Revolutie) kunst en sociaal engagement
- kunstgroeperingen / collectieven

wetenschap en techniek:

- kunst als experiment, kunstwerkplaats; Bauhaus
- architectuur: (beton)skeletbouw, standaardisatie en prefabricatie in sociale woningbouw, architectuur en natuur (expressionistische architectuur)
- fotografie (vooral in relatie tot surrealisme)

1945 - 1990

- abstract expressionisme, (colourfield painting, hardedge, action painting), Cobra
- popart; hyperrealisme; nouveau realisme, op art
- land art; minimal art; concept art;
- performance art; happening;
- videokunst en installatiekunst; environments
- fluxus; arte povera
- neo-expressionisme
- graffiti, street art, outsider art
- opkomst postmodernisme

accenten:

- na de WOII de Verenigde Staten in de voorhoede
- herwaardering Europa in de kunst vanaf de jaren zeventig
- modern en postmodern
- vervagen van grenzen (tussen kunstdisciplines, hoge- en lage cultuur, kunst en werkelijkheid)

invalshoeken:

- invloed van de massamedia, massacultuur en consumptiemaatschappij op de kunst
- de moderne visie: het onderzoek naar de eigen discipline (fundament, concept, l'art pour l'art)
- de postmoderne visie: loslaten van oude esthetische waarden (authenticiteit, originaliteit en uniciteit); citeren, kopiëren, schijnwerkelijkheid
- de kunstenaar voert het werk niet alléén uit, participatie van het publiek
- engagement, activistische kunst
- de vrije markt, overheid, de verzamelaar
- de kunstenaar als ondernemer, manager, entertainer (sterstatus)
- globalisering en invloed van de niet-westerse kunst op de westerse kunst,

wetenschap en techniek:

- reproductie, digitalisering
- invloed van nieuwe media (tv, video, computer) in de kunst

1990 TOT HEDEN

- Young British Artists
- neoconceptuele kunst
- ontmoetingskunst
- hypermodernisme (architectuur)
- traditionalisme (architectuur)
- deconstructivisme (architectuur)
- postkolonialisme
- Dutch design
- gender art

accenten:

- globalisering, het Westen als centrum verdwijnt, hybriditeit
- reacties op het postmodernisme: engagement, hypermodernisme, herwaardering ambacht
- grote internationale kunstmanifestaties
- kunst en onderzoek (proces, artist research)
- nieuwe media; digitalisering

invalshoeken:

- globalisering: nieuwe wereldmachten (China); postkolonialisme; migratie
- een mix van verschillende culturele invloeden in het kunstwerk (hybriditeit)
- aandacht voor de eigen of nationale identiteit (in een geglobaliseerde samenleving)
- reacties op het postmodernisme: rol van de kunst in de samenleving, (politiek)engagement, kunst als een vorm van onderzoek en proces (artistic research), nieuw traditionalisme en herwaardering van het ambacht
- nieuwe vormen van spiritualiteit
- de kunstenaar voert het werk niet alleen uit; samenwerking tussen kunstenaars
- kunst is interdisciplinair; kunst en design/mode als gelijkwaardige disciplines
- internet en de informatiemaatschappij (Big Brother, (schijn)werkelijkheid)
- digitalisering: computerkunst en -vormgeving
- invloed van de (kunst)handel, overheid als opdrachtgever, grote verzamelaars
- de kunstenaar als ondernemer, manager en entertainer
- belangrijke positie van internationale kunstmanifestaties (biënnales, Documenta)

wetenschap en techniek:

- digitale techniek als middel en onderwerp van kunst; artificial intelligence, verhouding mens, natuur en machine
- artistic research, de kunstenaar als wetenschapper, laboratorium
- de (toegepaste) kunst als laboratorium van wetenschappelijke en technische vernieuwing (duurzaamheid)
- herwaardering ambachtelijke technieken en technische vernieuwing

BIJLAGE 3: THEMA 'KUNST EN LEVEN'

Tot op heden gold voor het CE beeldende vakken havo een jaarlijks wisselend thema dat aan het begin van elk schooljaar bekend werd gemaakt.

Vanaf 2023 geldt voor het CE havo een meerjarig thema dat gelijk is aan het thema van het vwo-examen. Voor het examenjaar 2023 en verder is het thema *Kunst en leven*.

Bij het havo-examen vormt het thema een leidraad bij het construeren van de examenopgaven en zorgt daarmee voor meer samenhang binnen het examen. Daarnaast reikt het thema een handvat aan bij het benaderen van de examenstof. Om het thema *Kunst en Leven* in de voorbereiding op het CE vanuit verschillende kanten te benaderen en te verkennen, zijn er zogenaamde 'probleemstellingen' geformuleerd. Deze zijn te begrijpen als onderzoeksvragen en zijn opgenomen in [bijlage 4](#).

In de syllabus van het CE beeldende vakken vwo is een thematekst opgenomen. Zie hiervoor bijlage 5 van de syllabus vwo die te vinden is op de examenpagina beeldende vakken vwo op [Examenblad.nl](#). Bij het vwo maakt deze aan het thema gerelateerde tekst deel uit van de te kennen examenstof. Een dergelijke tekst ontbreekt in de syllabus van beeldende vakken havo. De tekst in de syllabus van vwo kan evenwel dienen als bron van inspiratie ter voorbereiding op het havo-examen. Met nadruk wordt gesteld dat deze thematekst voor de havo zuiver aanvullend is, niet verplicht.

Het thema *Kunst en leven* zal in het CE havo iets ruimer geïnterpreteerd worden dan bij CE vwo. Bij vwo gaat de aandacht vooral uit naar het beroepsmatige leven van de kunstenaar (Leven van kunst) en naar de persoonlijke kant van het leven van de kunstenaar (Leven voor, in en met kunst). Het kunstbeschouwelijke karakter van de havo-examens vraagt om ruime aandacht voor het beeld, voor de kunstwerken zelf en de manier waarop deze tot stand komen en de mate van betrokkenheid / engagement van de kunstenaar bij (kunst en) het leven.

In deze syllabus is ter voorbereiding van het examen met het thema *Kunst en leven* oefenmateriaal opgenomen in de vorm van enkele voorbeeldvragen. Zie hiervoor [bijlage 5](#).

Met de aanbidding van de basisstof, de probleemstellingen en de toename van oefenmateriaal wordt beoogd docenten en kandidaten in staat te stellen het examen concreter en gericht voor te bereiden zonder dat het tot een verzwarend leidt.

BIJLAGE 4: PROBLEEMSTELLINGEN

Onderstaande probleemstellingen horen bij het thema *Kunst en leven*. De probleemstellingen kunnen worden ingekaderd door ze telkens te koppelen aan de periodes en onderwerpen zoals genoemd in de basisstofomschrijving. Raadpleeg voor de basisstofomschrijving [bijlage 2](#).

- 1 In hoeverre verschilt de beroepspraktijk van een moderne kunstenaar uit de 20ste of 21ste eeuw met die van een kunstenaar uit de middeleeuwen, renaissance, barok of negentiende eeuw?
- 2 In hoeverre is in de loop der tijd de maatschappelijke status en de sociaaleconomische positie van de kunstenaar veranderd?
- 3 Hoe en waarom presenteert de kunstenaar zich op een bepaalde manier in zijn werk (bijvoorbeeld in een zelfportret)?
- 4 Hoe en waarom wordt het leven van de kunstenaar of diens visie op de maatschappij zichtbaar in zijn werk?
- 5 Hoe en waarom wordt de kunstenaar door anderen gezien en verbeeld (bijvoorbeeld door andere kunstenaars of in de pers)?
- 6 In hoeverre weerspiegelt het atelier of de woning van de kunstenaar zijn of haar visie op (kunst en) het leven?
- 7 Hoe en waarom maakt de kunstenaar zijn eigen leven tot onderdeel van zijn kunst?

BIJLAGE 5: VOORBEELDVRAGEN BIJ HET THEMA KUNST EN LEVEN

Aan het hof

De schilder Diego Velázquez (1599-1660) werkte het grootste deel van zijn leven aan het hof van de Spaanse koning Filips IV. Als hofschilder gaf Velázquez, naast het schilderen van portretten en genrestukken, de koning ook advies over zijn kunstcollectie. Hij was een vertrouweling van de koninklijke familie en maakte deel uit van de hofhouding.

Op afbeelding 1 zie je zijn schilderij *Las Meninas* (*De hofdames*) uit 1656. Prinses Margarita, de oudste dochter van de koning uit zijn tweede huwelijk, staat tussen twee hofdames. Links op het schilderij zie je de schilder zelf.

Prinses Margarita is de belangrijkste persoon op dit schilderij: ze staat op de middenas van het schilderij.

- 3p 1 Geef nog drie voorbeelden waaruit blijkt dat zij de belangrijkste persoon is op dit schilderij.

Velázquez had een belangrijke positie aan het hof van de koning. Dit is af te leiden uit de voorstelling van dit schilderij.

- 2p 2 Leg aan de hand van twee aspecten van de voorstelling uit dat Velázquez kennelijk een belangrijke positie had aan het hof van de koning.

In de spiegel op de achtergrond van het schilderij is vaag de reflectie te zien van twee personen, zoals te zien is op figuur 1.

figuur 1

Bekijk figuur 1 en afbeelding 1.

Aangenomen wordt dat de figuren in de spiegel de koning en koningin voorstellen. Deze informatie – dat in de spiegel het koninklijk paar te zien is – leidt ertoe dat je de voorstelling anders gaat bekijken.

- 1p 3 Leg uit dat deze informatie je op een andere manier laat kijken naar het schilderij.

Stelling: Velázquez toont met dit werk aan dat hij niet alleen een virtuoze (portret)schilder is, maar ook een onderzoeker is die theoretische inzichten over schilderkunst in zijn werk heeft verwerkt.

1p 4 Geef een argument voor deze stelling.

Op afbeelding 2 zie je de Engelse koning Charles I met aan zijn rechterhand de kroonprins en naast hem de koningin met hun oudste dochter. Het schilderij is gemaakt in 1632 door Anthony van Dyck in opdracht van de koning. Op afbeelding 3 zie je een voorstudie in olieverf van het schilderij.

Van Dyck had onder meer tot taak om in het schilderij de macht van de koning tot uitdrukking te brengen.

2p 5 Beschrijf twee manieren waarop Van Dyck de macht van de koning tot uitdrukking brengt in het schilderij op afbeelding 2.

Bekijk afbeelding 3.

Kunsthistorici vermoeden dat Van Dycks voorstudie voor het schilderij tot stand is gekomen in het bijzijn van de koninklijke familie. Dit is af te leiden uit voorstelling en de vormgeving van deze voorstudie.

2p 6 Geef op basis van de voorstelling en op basis van de vormgeving van de voorstudie een argument dat dit vermoeden ondersteunt.

Het uiteindelijke schilderij verschilt aanzienlijk van de voorstudie. Het is aannemelijk dat de koning nauw betrokken is geweest bij de totstandkoming van dit koninklijk portret en veranderingen heeft voorgesteld.

3p 7 Leg uit waarom dit aannemelijk is, en beschrijf twee veranderingen die in het uiteindelijke portret zijn doorgevoerd om het een meer formele / officiële status te geven. (Laat daarbij de achtergrond buiten beschouwing.)

Vandaag de dag zijn er nauwelijks hofschilders meer. De schilderkunst heeft concurrentie gekregen van andere media en is minder belangrijk geworden. Daarnaast zijn sinds de tijd van Velázquez en Van Dyck ideeën over de invulling van het kunstenaarschap sterk veranderd.

Op afbeelding 4 zie je een foto uit een serie foto's die Erwin Olaf in 2018 maakte van de koninklijke familie. Olaf werd eind vorige eeuw bekend met fotoseries van naakte bejaarden en uitdagende foto's van mannelijk naakt. Het werk was van hoge kwaliteit en esthetisch. De onderwerpen werden door een groot deel van het publiek echter als aanstootgevend ervaren.

Het koningshuis gaf zelf opdracht aan Erwin Olaf voor het maken van de serie koninklijke portretten. Deze keuze voor Olaf is, gelet op de series waarmee hij bekendheid verwierf, in enige mate risicovol te noemen.

2p 8 Leg uit dat het koningshuis met de keuze voor Olaf een risico neemt. Geef vervolgens een argument voor het besluit van het koningshuis om dit risico bewust aan te gaan.

Vanuit het perspectief van de moderne, hedendaagse kunst is de keuze van Erwin Olaf om als 'hoffotograaf' op te treden opmerkelijk. Het kan zijn imago van een 'echte kunstenaar' te zijn aantasten.

- 1p 9 Geef een argument dat deze bewering ondersteunt.

Het Rietveld Schröderhuis

Truus Schröder was een vrouw met belangstelling voor kunst en architectuur en zij schoolde zichzelf tot binnenhuisarchitecte. Ze trouwde in 1911 op 22-jarige leeftijd met een jurist en kreeg, tegen haar voornemen in, drie kinderen. Ze was actief in kunstkringen in Utrecht, en leerde het werk van de meubelmaker Gerrit Rietveld kennen.

Toen in 1923 de man van Truus Schröder overleed vroeg ze Rietveld om samen met haar een nieuw woonhuis in Utrecht te ontwerpen. Het huis moest van haar voldoen aan de eisen van een onafhankelijke, moderne vrouw met kinderen. Rietveld kreeg voor het eerst de rol van architect: hij kon en mocht er zijn moderne meubelen plaatsen in een passende omgeving. Je ziet het exterieur van dit Rietveld Schröderhuis op afbeelding 5 en 6.

Bekijk afbeelding 5 en 6.

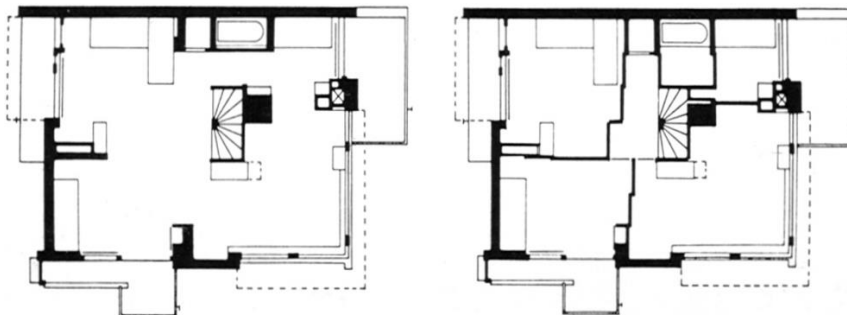
Het architectonisch ontwerp was dermate modern dat het vanaf de realisatie in 1924 veel bekijks had. Zo heeft het Rietveld Schröderhuis een plat dak.

- 4p 10 Noem nog vier verschillende aspecten van het exterieur die kenmerkend zijn voor de moderne stijl.

Truus Schröder wilde de woon-en slaapvertrekken op de eerste verdieping situeren, en de keuken, de werkkamer en een kamer voor de huishoudelijke hulp op de begane grond. De eerste indeling van het leefgedeelte die Rietveld ontwierp werd door Schröder verworpen omdat deze te hokkerig zou zijn. Rietveld stelde voor om verschuifbare wanden te plaatsen.

Op figuur 2 zie je links de plattegrond van het leefgedeelte met de schuifwanden weggevouwen, en rechts dezelfde plattegrond met uitgeschoven wanden.

figuur 2

Bekijk figuur 2 en het interieur op afbeelding 3.

Door de schuifwanden weg te vouwen kun je één open ruimte creëren, waardoor het gevoel van een benauwde, hokkerige ruimte verdwijnt.

- 2p 11 Noem nog twee voordelen van schuifwanden voor het wonen op deze verdieping.

Voor een gezin met kinderen, zoals dat van mevrouw Schröder, hadden de schuifwanden in het leefgedeelte ook nadelen voor het (samen)wonen.

- 2p 12 Noem twee nadelen voor het (samen)wonen.

Rietveld ontwierp het exterieur en - samen met Truus Schröder - het interieur waarin vervolgens zijn meubelen geplaatst werden. Juist dit 'totaalontwerp' paste bij het ideaal van een universele kunst dat De Stijl nastreefde.

- 2p 13 Leg uit dat het ontwerp van het Rietveld Schröderhuis paste bij
- dit streven naar een universele kunst, en
 - geef aan welk maatschappelijk doel De Stijl daarmee had.

Rietveld behoorde niet tot de oprichters van De Stijl, ook niet tot de ondertekenaars van het manifest uit 1918. Hij was sinds 1919 betrokken bij het tijdschrift, correspondeerde met enkele leden en presenteerde in het tijdschrift zijn moderne meubelontwerpen, evenals foto's van het Rietveld Schröderhuis. Overigens gebeurde dit zonder enige tekst en uitleg.

In 1920 schreef hij aan een bevriende architect (J.J.P. Oud) die ook lid was van De Stijl: "Ik wil echter nog dit zeggen: dat ik m'n meubels niet maak voor 'het volk', d.w.z. dat ik het volk laat eisen en oordelen (...). Maar ik ben zelf een uit het volk en maak ze naar eigen behoefte."

In dit citaat klinkt door dat Rietveld, vergeleken met de andere leden van de Stijl, minder maatschappelijke betekenis hechtte aan zijn werk.

- 1p 14 Toon met dit citaat aan dat Rietveld minder maatschappelijke betekenis hechtte aan zijn werk dan de overige leden van De Stijl.

Het Rietveld Schröderhuis is een wereldberoemd voorbeeld van moderne architectuur geworden. Het wordt vooral gezien als een ontwerp van Rietveld; het aandeel van Truus Schröder is veel minder bekend.

- 2p 15 Geef hiervoor twee verklaringen.

De Nederlandse striptekenaar en ontwerper Joost Swarte is een groot bewonderaar van De Stijl en van het werk van Rietveld. In 2017 maakte hij een prentenboek over de kunstenaars van De Stijl.

Op afbeelding 8 zie je de pagina uit dit boek die gewijd is aan Rietveld. De man met het rode vlak in handen stelt Rietveld voor. De tekening is duidelijk een eerbetoon aan het oeuvre van Rietveld. Zo staat Rietveld er zelf op met rechts op de vloer een maquette van het paviljoen dat Rietveld ontwierp voor Park Sonsbeek in Arnhem (1955).

Bekijk afbeelding 8.

- 3p 16 Beschrijf aan de hand van nog twee aspecten van de voorstelling én het toegepaste perspectief dat de tekening een eerbetoon is aan het oeuvre van Rietveld.

Het prentenboek over De Stijl is tot stand gekomen in samenwerking met het Kunstmuseum Den Haag. Het museum bezit een grote collectie werken van kunstenaars van De Stijl en het boek wordt in de winkel van het museum verkocht. Het is voor het museum vanuit het oogpunt van marketing en pr aantrekkelijk om een bekende ontwerper als Joost Swarte een boek over De Stijl te laten maken.

- 2p 17 Geef twee redenen waarom dit voor het museum aantrekkelijk is.

Der Stapel

Op afbeelding 9 tot en met 13 zie je werken uit de serie *Der Stapel (De stapel)*, een kunstwerk van de Turks-Duitse kunstenaar Umut Yasat. De stapels, die de kunstenaar sinds 2014 maakt, bestaan uit voorwerpen die hij in de loop der tijd gekocht, gevonden of verzameld heeft en uit schetsen, studies en aantekeningen die hij ooit maakte.

Bekijk afbeelding 10 tot en met 13.

Elke stapel is ongeveer 175 cm hoog: net zo hoog als Yasat lang is.

- 3p 18 Noem nog drie overeenkomsten tussen de stapels.

Bekijk afbeelding 12 en het detail op afbeelding 13.

Yasat heeft de voorwerpen in stapel 36 samengebonden met tiewraps, zodat de spullen goed vast zitten. Daarbij heeft hij ook gelet op het expressieve effect van de bindwijze.

- 2p 19 Geef hiervan twee voorbeelden, waarbij je ook het expressieve effect beschrijft.

Yasat houdt tijdens het ontstaansproces van elke stapel een fotoverslag bij. Al deze verslagen publiceert hij op zijn website. Op afbeelding 9 zie je een deel van het fotoverslag van stapel 36 uit 2019.

Bekijk afbeelding 9.

Het fotoverslag maakt deel uit van het werk. Zo kun je uit de foto's afleiden welke materialen en voorwerpen verwerkt zijn in de stapel.

- 2p 20 Geef nog twee toegevoegde waardes van een dergelijk fotoverslag voor het werk.

In combinatie met de fotoverslagen op de website zou je het werk kunnen zien als één grote performance.

- 2p 21 Geef eerst een argument ter ondersteuning van deze bewering. Geef daarna een tegenargument.

Als aan Yasat in een interview gevraagd wordt welke relatie de stapels hebben met het gegeven 'tijd', antwoordt hij:

"Als voorbeeld kunnen we de plastic vork gebruiken. De EU [Europese Unie] zal ze op een dag verbieden. Als ik buiten ben en mijn maag met Fast Food vul, gebruik ik ze. En ik bewaar ze voor *Der Stapel*. Als de plastic vork verboden wordt en vervangen wordt door een andere vork, weet ik dat ik mijn lunch ga opeten met een nieuwe vork, deze weer bewaar en als laag in *Der Stapel* leg. De stapel die zowel de

plastic vork als de nieuwe zal bevatten, laat de kijker verschillende tijdsperioden zien."

Yasat concludeert: "Ik ben meer een kroniekschrijver dan een maker." Een kroniek is een verslag van gebeurtenissen in chronologische volgorde.

- 1p **22** Leg uit wat Yasat bedoelt met zijn opmerking dat hij zichzelf eerder ziet als een kroniekschrijver dan als een maker (kunstenaar). Betrek het eerdere citaat over de vork in je antwoord.

Bekijk afbeelding 10 tot en met 13.

De werken zijn ook te zien als zelfportretten.

- 2p **23** Geef twee argumenten voor deze bewering.

De stapels van Yasat zijn een (door)lopend project. Hij zegt door te willen gaan met het maken van stapels tot aan zijn dood.

- 1p **24** Welke extra betekenis krijgt het werk van Yasat na zijn dood, als hij hiermee, zoals hij zelf zegt, tot aan zijn dood doorgaat?

afb 1

afb 2

afb 3

afb 4

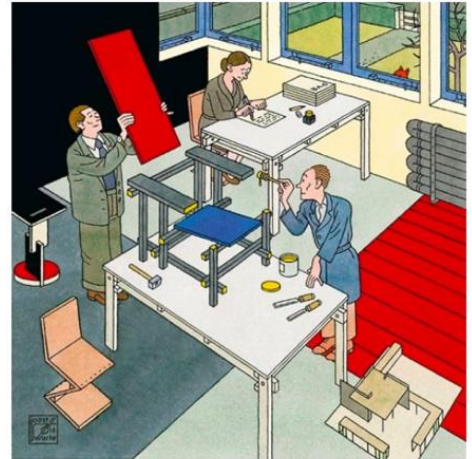
afb 5

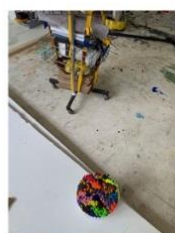
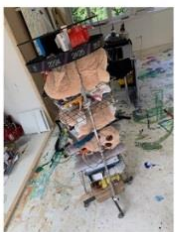
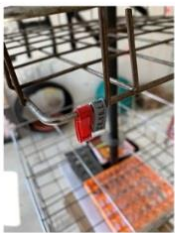
afb 6

afb 7

afb 8

afb 9

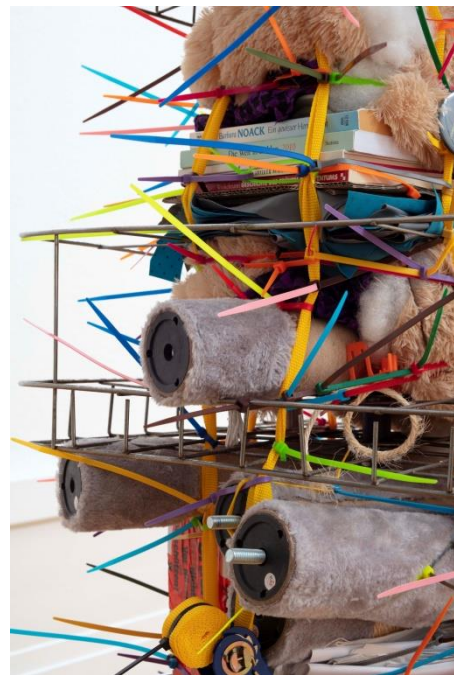
afb 10 Der Stapel 13

afb 11 Der Stapel 27

afb 12 Der Stapel 36

afb 13 Der Stapel 36 (detail)

Beoordelingsmodel

1 maximumscore 3

drie van de volgende:

- Margarita staat frontaal afgebeeld (met het lichaam grotendeels naar de beschouwer gedraaid).
- Margarita valt op doordat ze de meest witte / lichte plek in het schilderij vormt met een witte jurk en opvallend licht haar.
- De (houdingen van) de twee hofdames zijn op de prinses gericht, waardoor de blik van de beschouwer naar de prinses geleid wordt).
- Verschillende (compositie)lijnen zijn gericht op / komen uit bij Margarita, zoals de hoek van de spiegel links van haar hoofd, die nog eens herhaald wordt door de hoek gevormd door de deurpost en de lambrisering en/of plint van de vloer.
- Margarita staat als enige figuur vrij / wordt niet overlapt door iets of iemand.

per juist antwoord

1

2 maximumscore 2

twee van de volgende:

- (groot) Velázquez heeft zichzelf nadrukkelijk aanwezig / ten voeten uit afgebeeld.
- (niveau) Velázquez heeft zichzelf op gelijk niveau met de prinses en haar hofhouding / in een portret met de koninklijke familie afgebeeld.
- (sfeer) Velázquez plaatst zichzelf in een gezelschap dat niet lijkt te poseren / waar een informele sfeer heerst, en dat suggereert dat hij vertrouwd is met de koninklijke familie.
- (voornaam) Velázquez heeft zichzelf als een voornaam persoon afgebeeld in kostbare kleding.
- (houding) Velázquez beeldt zichzelf af als een trotse man / met een zelfbewuste houding.
- (status van de kunsten / kunstenaar) Velázquez is in een voorname en /of representatieve ruimte (met schilderijen aan de wanden) in het paleis aan het werk, en dat bewijst zijn hoge status.

per juist antwoord

1

3 maximumscore 1

Een juiste uitleg bevat een beschrijving waarin de voorstelling van het koninklijk paar in de spiegel gerelateerd wordt aan (het standpunt van de beschouwer in) de (denkbeeldige) ruimte voor het schilderij of aan de denkbeeldige voorstelling op het schilderij waaraan Velázquez werkt

1

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn:

- De informatie dat het koningspaar in de spiegel te zien is, veronderstelt dat het koningspaar zich op de plek van de beschouwer bevindt en het prinsesje en de schilder Velázquez dus naar het (denkbeeldige) koningspaar kijken.
- De informatie dat het koningspaar in de spiegel te zien is, veronderstelt dat het schilderij waaraan Velázquez werkt via de spiegel te zien is, wat zou betekenen dat hij het koningspaar schildert (en niet de prinses en haar hofdames).

4 maximumscore 1

Voorbeelden van juiste argumenten zijn:

- Het spel met de spiegel en/of het feit dat Velázquez een zelfportret combineert met een groepsportret bewijst dat Velázquez de beschouwer wil laten nadenken over wat hij of zij ziet. (Dat maakt hem tot een theoreticus.)
- Het spel met de spiegel bewijst dat schilderkunst voor Velázquez meer is dan het zo goed mogelijk weergeven van de werkelijkheid en wil laten zien dat het schilderij feitelijk een en al illusie is. (Dat maakt hem tot een theoreticus.)

5 maximumscore 2

twee van de volgende manieren:

- (blik) Van Dyck doet dit door het gezicht van de koning rust en gezag (zelfvertrouwen) uit te laten stralen.
- (houding) Van Dyck doet dit door de stevige houding (rechttop en breeduit zittend) rust en gezag uit te laten stralen.
- (regalia) Van Dyck laat de hand van de koning rusten op een tafel met de kroon en de scepter (en de rijksappel) die staan voor de macht / het gezag van de koning.
- (positie) Van Dyck doet dit door de koning voor een reusachtige zuil te plaatsen die staat voor macht en/of gezag (onverzettelijkheid, standvastigheid)
- (kroonprins) Van Dyck doet dit door de troonopvolger / kroonprins een plek te geven aan de rechterhand van de koning, dichtbij de tafel met de kroon (regalia) om de continuïteit van de macht te benadrukken.

per juist antwoord

1

6 maximumscore 2

De antwoorden moeten de volgende strekking hebben:

- (voorstelling) De gezichten zijn gedetailleerd weergegeven, evenals de (voornaam) kleding van de koning en de koningin (anders dan de omgeving die vrij vaag is geschetst) en dat duidt erop dat de schilder de koninklijke familie zo precies mogelijk probeert te portretteren
of
De voorstelling getuigt van een wat informele / intieme sfeer (met een baby die slaapt, stoelen die iets naar elkaar toe zijn gedraaid, een hangerig kind) en dat duidt op de (langdurige) nabijheid van de familie.
- (vormgeving) De ophogingen in witte / lichte (verf)streken duiden op een studie van de lichtval (lichtbron links) op de figuren en draagt bij aan de indruk dat de schilder zich in dezelfde ruimte als de koninklijke familie bevindt
of
De losse penseelstreek duidt / vloeiende lijnen duiden op snel werken, wat nodig is bij het maken van een studie van een familie met kinderen (die niet lang stil kunnen zitten)

7 maximumscore 3

De koning is de opdrachtgever en zal zelf tussentijds op de hoogte willen blijven van de voortgang en toezicht willen houden op de kwaliteit van het werk.

Veranderingen die zijn doorgevoerd (twee van de volgende):

- De koning is frontaal in het beeld geplaatst en niet, zoals in de voorstudie, iets gedraaid (omdat hij dan meer gericht is op de beschouwer en meer gezag uitstraalt)
- De troonopvolger staat nu niet rechts maar links (aan de rechterhand) van de koning (omdat daarmee de continuïteit van de macht wordt benadrukt)
- De koninklijke symbolen / regalia zoals de kroon en de scepter zijn toegevoegd (en die bevestigen de macht en de status van de koning)
- Het prinsesje is niet als een slapend kind afgebeeld, maar als een wakker meisje (waardoor het portret van de koninklijke familie formeler wordt).

8 maximumscore 2

- De keuze voor Erwin Olaf houdt een risico in omdat hij bekend is geworden met fotografie die kan shockeren, terwijl het koningshuis allerm minst (het publiek, het volk) wil shockeren / met aanstootgevende portretten naar buiten zou willen / mogen treden.
- een van de volgende argumenten:
 - Het koningshuis wil met de keuze voor Erwin Olaf laten zien dat het modern is / het imago van ruimdenkendheid uitstralen.
 - Het werk van Erwin Olaf heeft zijn kwaliteit voldoende bewezen.
 - De kwaliteit / reputatie van de fotograaf straalt af op het koningshuis, namelijk dat ze kennis hebben van goede kunst.

9 maximumscore 1

Een goed argument gaat in op de discrepantie tussen de hoffotograaf die zich aan regels / opdrachten moet houden en daarmee dienstbaar/volgzaam is, en de moderne kunstenaar die in vrijheid kan maken wat hij wil / vooruitstrevend is / kritisch of prikkelend werk maakt.

(Door het aannemen van deze opdracht kan het zijn dat mensen uit de kunstwereld Olaf minder serieus nemen als beeldend kunstenaar).

10 maximumscore 4

vier van de volgende:

- (geometrie) De wanden / muurdelen zijn overwegend opgebouwd uit geometrische vormen / rechthoekige vlakken.
- (kleur) Er zijn diverse (primaire) kleuren toegepast naast wit, zwart en grijs en/of kleuraccenten in een overwegend grijze en witte basis.
- (afwerking) De muren zijn glad / strak afgewerkt / gepleisterd.
- (open gevel) Delen van de muur / gevel verspringen / steken uit / variëren in grootte om het ruimtelijk effect te vergroten.
- (glas) Het toepassen van grote glaspartijen (afgewisseld met gesloten muurvlakken).
- (horizontaal) Het huis heeft (vergeleken bijvoorbeeld de naastgelegen huizen) nadrukkelijk horizontale accenten.

per juist antwoord

1

11 maximumscore 2

twee van de volgende:

- Door schuifwanden kun je ruimtes afsluiten / privévertrekken maken.
- De (beperkte) ruimte is daardoor flexibel / minder definitief en efficiënter te gebruiken: je kunt ruimte winnen als je die op een bepaald moment nodig hebt, bijvoorbeeld overdag de ruimte van de badkamer bij de woonkamer trekken.
- De schuifwanden maken het leven in het huis meer dynamisch / spannender: je kunt de omgeving dagelijks veranderen.
- Op deze manier kun je lichtinval reguleren, en wanneer nodig meer of minder licht in bepaalde ruimtes laten vallen.

per juist antwoord

1

12 maximumscore 2

twee van de volgende:

- (privacy) Door in één grote ruimte samen te leven heb je minder privacy / is er meer afleiding.
- (overlast) De schuifwanden zijn minder geluidswerend en daardoor is er meer geluidsoverlast (minder privacy).
- (minder efficiënt) Het kost tijd / het is minder efficiënt als je steeds de indeling van je huis moet aanpassen: je moet elke dag je slaapkamer uitvouwen en inklappen.
- (teggengestelde belangen) Het dubbel gebruik van een en dezelfde ruimte werkt niet als je allebei de ruimtevoordelen wilt benutten: bijvoorbeeld als een gezinslid in de badkamer verblijft is de woonkamer een stuk kleiner / minder makkelijk toegankelijk (en andersom).
- (hogere kosten) Het steeds ineenvouwen en uitschuiven van de wanden kost waarschijnlijk veel meer warmteverbruik/energie omdat je afzonderlijke ruimtes niet (goed) afsluit.

per juist antwoord

1

13 maximumscore 2

Antwoorden moeten de volgende strekking hebben:

- Deze allesomvattende geometrische stijl (abstract en in primaire kleuren) ontdaan van alle decoratie en/of al het persoonlijke paste bij het streven van De Stijl naar een universeel vormgegeven omgeving (de universele kunst dringt door tot in de woon- en slaapkamer) 1
- Een dergelijke (universele) kunst / (universeel vormgegeven) omgeving zou bijdragen aan een betere (gelukkiger) mens / aan een meer harmonische samenleving 1

14 maximumscore 1

Rietveld ziet zijn meubelen / ontwerpen niet zozeer als (kunst)werken "voor het volk" (die het volk moeten verheffen), maar vooral als gebruiksvoorwerpen in een actief leven / (proef)modellen voor een bewust en actief leven.

15 maximumscore 2

voorbeelden van juiste verklaringen zijn:

- Het tijdschrift De Stijl was een belangrijke groepering / bron en daarbij was Rietveld aangesloten en Truus Schröder niet, waardoor zij minder aandacht kreeg.
- In de (kunst)geschiedenis werd tot dusverre minder aandacht besteed aan binnenhuisarchitectuur (vaker het werkveld van vrouwen) dan aan architectuur (waarin naar verhouding meer mannen werkzaam zijn) en/of het aandeel van Truus Schröder in de architectuurgeschiedenis is onderbelicht gebleven (haar oeuvre is nauwelijks bekend).
- Dat wat het ontwerp van het Rietveld Schröderhuis zo vernieuwend maakt (geometrie, kleurgebruik, ruimtelijke effecten o.a. de schuifwanden) draagt gelet op zijn meubelontwerp duidelijk de handtekening van Rietveld. Van Truus Schröder is niet/nauwelijks bekend wat zij precies ontworpen heeft in het Rietveld Schröderhuis.

16 maximumscore 3

- voorstelling (twee van de volgende): 2
 - Rietveld is (samen met een assistent) zijn beroemde Rietveldstoel in elkaar aan het zetten
 - Rietveld en zijn medewerkers bevinden zich in het Rietveld Schröderhuis.
 - Links op de tekening staat een ontwerp van een tafeltje van Rietveld.
 - Links op de tekening staat de zigzagstoel van Rietveld.
 - De bureaus zijn ontwerpen van Rietveld
- perspectief (het antwoord moet de volgende strekking hebben): 1

Door de toepassing van dit perspectief krijgt de tekening het karakter van een werk volgens de principes van De Stijl, namelijk een abstract en sterk ruimtelijk geheel van ritmisch geplaatst geometrische vlakken, horizontalen en verticalen.

17 maximumscore 2

twee van de volgende:

- Met het inzetten van een striptekenaar bereikt / enthousiasmeert het museum een (relatief) jong publiek.
- Met het inzetten van een bekende ontwerper voor een boek over De Stijl bereikt het museum verzamelaars van / geïnteresseerden uit de hoek van design en/of strips.
- Door (relatief) oude (moderne) kunst in een nieuw / eigentijds jasje te steken laat het museum zien dat hun collectie nog steeds van betekenis is voor het heden.

per juist antwoord

1

18 maximumscore 3

drie van de volgende:

- De stapels staan op wielen / wieltjes en/of zijn verrijdbaar
- De stapels worden bijeengehouden door een soort touw (tiewraps, spanbanden)
- De stapels hebben alle meer hoogte dan breedte / de stapels hebben een smal (menselijk) postuur / ze zijn verticaal geordend
- Het touw of ander materiaal dat de stapel bijeenhoudt is opvallend van kleur en/of vorm en contrasteert met de stapel.

per juist antwoord

1

19 maximumscore 2

twee van de volgende:

- Hij gebruikt zeer veel / onnodig veel verschillende tie-wraps, waardoor er een overdadig / grappig (vervreemdend) effect uitgaat van de stapel.
- Hij laat de tie- wraps naar alle kanten uitsteken, waardoor er een stekelig effect ontstaat.
- Hij gebruikt veel verschillende fel gekleurde tie-wrap, waardoor er een vrolijk / feestelijk effect van uitgaat.

per juist antwoord

1

20 maximumscore 2

twee van de volgende:

- De fotoverslagen laten zien hoe Yasat te werk gaat / vertellen iets over zijn werkproces.
- De fotoverslagen dienen als naslagwerk / ze geven de omvang van het werk weer.
- De fotoverslagen samen zorgen voor een narratief / een verhaal: Yasat en zijn spullen.
- De fotoverslagen geven inzicht in de (persoonlijke) werkomgeving van Yasat.

per juist antwoord

1

21 maximumscore 2

- Voorbeeld van een argument ter ondersteuning:

Net zoals bij een performance is de documentatie (van een tijdelijke voorstelling) van belang, en vaak onderdeel van het werk, net als het fotoverslag van de stapels

1

- Voorbeeld van een argument tegen:

De verschillende stapels zijn vooral te zien als afzonderlijke beeldhouwwerken die tentoongesteld kunnen worden. De documentatie geeft slechts toelichting op het ontstaansproces en het materiaal.

1

22 maximumscore 1

voorbeelden van een juiste uitleg zijn:

- Yasat verzamelt bijvoorbeeld wegwerp-vorken, en die keren in verschillende opeenvolgende stapels terug in zijn werk. Op deze manier vertellen de stapels steeds iets over een bepaalde tijd (in zijn leven) en vormen ze samen een (historisch) verslag, een kroniek.

- Yasat bindt spullen die hij vindt of heeft, zoals plastic vorkjes of Minion-knuffels, samen tot een grote stapel, met touw of tiewraps, zoals een kroniekschrijver verslag doet van bepaalde gebeurtenissen in de tijd, die op papier zet en samenbindt tot een boek.

23 maximumscore 2

twee van de volgende argumenten:

- De stapels zijn allemaal even hoog als dat Yasat lang is en dat is een duidelijke verwijzing naar zijn lichaam / persoon.
- De stapels lijken steeds een menselijke gestalte te verbeelden en dat zou een verwijzing naar Yasats lichaam kunnen zijn.
- De voorwerpen in de stapels zijn afkomstig uit Yasats dagelijks leven en vormen samen een portret van zijn levensloop / verbeelden momenten uit zijn leven.

per juist argument 1

24 maximumscore 1

voorbeelden van juiste antwoorden zijn:

- Het werk wordt een documentatie van een afgerond leven.
- Het werk wordt een monument voor de kunstenaar.

Het werk wordt een documentatie over een persoon die leefde in de 21ste eeuw (zoals in een volkenkundig museum).

Bronvermeldingen voorbeeldvragen tehatex havo

afbeelding 1

Diego Velázquez, *Las Meninas*, 1656, 381 x 276 cm

https://nl.wikipedia.org/wiki/Las_Meninas_-_/media/Bestand:Diego_Velázquez_Las_Meninas_Die_Hoffräulein.jpg

afbeelding 2

Anthonie van Dyck, *Charles I and Henrietta Maria with their two eldest children, Prince Charles and Princess Mary*, 1632, 303 x 256 cm

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Henrietta_Maria_and_Charles_I.jpg

afbeelding 3

Anthonie van Dyck, *Sketch of Charles I and Queen Henrietta Maria with their two eldest children, Prince Charles and Princess Mary*, 1632, 19,7 x 23,5 cm

<https://www.rct.uk/collection/408584>

afbeelding 4

Erwin Olaf, foto in opdracht van het koninklijk huis, 2018

<https://www.koninklijkhuis.nl/actueel/nieuws/2018/04/26/nieuwe-staatsiefoto%E2%80%99s-koning-willem-alexander-en-koningin-maxima-en-foto%E2%80%99s-van-het-gezin>

afbeelding 5

Gerrit Rietveld en Truus Schröder, Het Rietveld Schröderhuis, 1924,

<https://www.rietveldschroderhuis.nl/nl/bezoek/praktische-informatie/openingstijden-en-prijzen>

afbeelding 6

Gerrit Rietveld en Truus Schröder, Het Rietveld Schröderhuis, 1924,

<https://www.rietveldschroderhuis.nl/nl>

afbeelding 7

Gerrit Rietveld en Truus Schröder, interieur van het Rietveld Schröderhuis, 1924,

<https://www.rietveldschroderhuis.nl/nl>

afbeelding 8

Joost Swarte, uit: *En toen de stijl. Op bezoek in het atelier*, 2018, uitgeverij Leopold/Gemeentemuseum Den Haag, www.joostswarte.com

afbeelding 9

Journal van *Der Stapel* 36 op Yasats website

<https://www.umutyasat.de/der-stapel-36/>

afbeelding 10

Umut Yasat, *Der Stapel* 13,

<https://gnypgallery.com/umutyasat/works.php>

afbeelding 11

Umut Yasat, *Der Stapel* 27,

<https://www.umutyasat.de/der-stapel-27/>

afbeelding 12

Umut Yasat, Der Stapel 36,

<https://gnypgallery.com/artists/umutyasat/works.php#group-1>

afbeelding 13

Umut Yasat, Der Stapel 36 (detail)

<https://gnypgallery.com/artists/umutyasat/works.php#group-2>

figuur 1

Diego Velázquez, detail uit *Las Meninas*, 1656

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Las_Meninas_mirror_detail.jpg

figuur 2

Plattegrond van de eerste verdieping Rietveld Schröderhuis

<https://static.kunstelo.nl/ckv2/moderne/moderne/rietveld/Gerrit1.htm>

BIJLAGE 6: BEGRIPPENLIJST

Bij de samenstelling van de begrippenlijst is niet gestreefd naar volledigheid, maar naar hanteerbaarheid. Onderstaande begrippen kunnen voorkomen in lessen en examens. De begrippen zijn ondergebracht in categorieën. Om dubbelingen te voorkomen zijn de begrippen in de categorie geplaatst waarin ze het meest worden toegepast.

KUNSTBESCHOUWING/ BEELDASPECTEN		Havo	Vwo
COMPOSITIE / ORDENING		X	X
asymmetrie	2D, 3D, architectuur	X	X
centraal	2D, 3D	X	X
diagonaal-	2D, 3D	X	X
driehoeks-	2D, 3D	X	X
dynamisch	2D, 3D	X	X
harmonie	2D, 3D, architectuur	X	X
horizontaal-	2D, 3D	X	X
herhaling	2D, 3D	X	X
over-all-	2D	X	X
symmetrie	2D, 3D, architectuur	X	X
richting	2D, 3D, architectuur	X	X
ritme	2D, 3D, architectuur	X	X
verticaal	2D, 3D, architectuur	X	X
beeldvlak	2D	X	X
kader	2D	X	X
plaatsing	2D, 3D, architectuur	X	X
statisch	2D, 3D	X	X
uitsnede	2D	X	X
vlakverdeling	2D	X	X
DIEPTE / RUIMTE		X	X
afsnijding	2D	X	X
atmosferisch perspectief	2D	X	X
centraal- perspectief	2D	X	X
coulissewerking	2D	X	X
horizon	2D	X	X
kleurperspectief	2D	X	X
kikvors- perspectief	2D	X	X
lijnperspectief	2D	X	X

overlapping	2D	X	X
verdwijnpunt	2D	X	X
verkorting	2D	X	X
vogelvlucht-perspectief	2D	X	X
driedimensionaal	3D, architectuur	X	X
plans	2D	X	X
ruimte	3D	X	X
ruimtelijk	3D	X	X
ruimtesuggestie	2D	X	X
ruimtewerking	2D, 3D	X	X
scherptediepte	2D, 4D	X	X
standpunt	2D	X	X
stapeling	2D, 3D	X	X
plasticiteit / plastisch	2D, 3D	X	X
plat	2D	X	X
vervaging	2D	X	X
TEXTUUR / MATERIAAL		X	X
egaal	2D, 3D	X	X
factuur	2D, 3D		X
pasteus	2D	X	X
spiegelend (oppervlak)		X	X
stofuitdrukking	2D	X	X
structuur	2D, 3D	X	X
textuur	2D, 3D, toegepast/design	X	X
transparant	2D, 3D, toegepast/design	X	X
KLEUR			
kleurencirkel		X	X
primaire kleuren		X	X
secundaire kleuren		X	X
tertiaire kleuren		X	X
complementaire kleuren		X	X
kleurcontrasten		X	X
complementair		X	X
warm-koud		X	X

kleurfamilie		X	X
kleurgebruik		X	X
monochroom		X	X
optische kleurmenging		X	X
primaire licht kleuren		X	X
tint		X	X
toon		X	X
verzadigde kleuren			X
zuivere kleuren		X	X
LICHT		X	X
lichteffecten		X	X
clair-obscur	2D	X	X
eigen schaduw	2D	X	X
glimlicht	2D	X	X
silhouet	2D	X	X
slagschaduw	2D	X	X
strijklicht	2D	X	X
reflectie/reflecterend		X	X
lichtrichting/lichtval		X	X
diffuus		X	X
meelicht		X	X
tegenlicht		X	X
zijlicht		X	X
Lichtsoort		X	X
kunstlicht		X	X
natuurlijk licht		X	X
LIJN		X	X
lijndikte	2D	X	X
lijnsoort	2D	X	X
contour	2D	X	X
lijnwerking	2D	X	X
lineair / tekenachtig < > picturaal / schilderachtig	2D	X	X
VORM		X	X

abstract	2D, 3D, 4D	X	X
convex / concaaf	3D, architectuur		X
fragment		X	X
geabstraheerd	2D, 3D, 4D	X	X
gedefformeerd	2D, 3D	X	X
gedetailleerd		X	X
gefragmenteerd		X	X
geïdealiseerd	2D, 3D, 4D	X	X
geometrisch		X	X
gesloten vorm	2D, 3D	X	X
gestileerd	2D, 3D, toegepast/design	X	X
gestroomlijnd	3D, architectuur, toegepast/design	X	X
maatverhouding		X	X
proportie		X	X
massief	3D	X	X
open vorm	2D, 3D	X	X
organisch		X	X
restvorm	2D, 3D	X	X
schema		X	X
schematisch	2D, 3D	X	X
tweedimensionaal		X	X
vereenvoudigd	2D, 3D	X	X
volume	3D	X	X
vormcontrast	2D, 3D	X	X
vormsoort	2D, 3D	X	X
vlak		X	X

MATERIALEN EN TECHNIEKEN		Havo	Vwo
	2D, TEKENKUNST		
arcering / arceren		X	X
houtschool		X	X
kalligrafie			X
krijtsoorten		X	X
pastel		X	X
schets / schetsen / schetsmatig		X	X

rubbing		X	X
	2D, GRAFISCHE TECHNIEKEN		
affiche		X	X
beeldmerk		X	X
bedrukken		X	X
diepdruk		X	X
ets		X	X
gravure		X	X
hoogdruk		X	X
grafiek		X	X
houtsnede		X	X
kalligrafie			X
lay-out			
linoleumsnede		X	X
litho / lithografie		X	X
logo		X	X
prent		X	X
reproductie		X	X
sjabloon/ sjabloneren		X	X
typografie			
vlakdruk		X	X
zeefdruk		X	X
	2D, SCHILDERKUNST		
acryl		X	X
aquarel		X	X
airbrush		X	X
collage		X	X
dekkend		X	X
fresco		X	X
gouache		X	X
gebrandschilderd glas		X	X
graffiti		X	X
illusionistisch		X	X
mengkleur		X	X
mixed media		X	X
olieverf		X	X

paneel		X	X
pasteus / impasto		X	X
pictogram			X
pigment		X	X
schilderij		X	X
schildertechnieken		X	X
tempera		X	X
toetsmatig		X	X
	3D, BEELDHOUWKUNST / TEXTIEL		
afgietsel		X	X
ambachtelijk		X	X
assembleren / assemblage		X	X
beeldhouwen		X	X
boetseren		X	X
borduren		X	X
brons		X	X
constructie / construeren		X	X
gieten		X	X
gietmal		X	X
gips		X	X
glazuur		X	X
keramiek		X	X
klei		X	X
knopen			
kunstlicht		X	X
kunststof		X	X
machinaal		X	X
mal		X	X
massaproductie		X	X
mixed media		X	X
mode(-accessoires)		X	X
modelleren		X	X
polychromeren		X	X
prototype			X
reliëf		X	X
sculptuur		X	X

sokkel		X	X
textiele werkvormen		X	X
(wand)tapijt		X	X
weven		X	X
	4D, FILM / FOTOGRAFIE / MULTIMEDIA		
algoritme			X
analoog		X	X
animatie		X	X
camerastandpunt		X	X
close up		X	X
commercial		X	X
computeranimatie		X	X
computergame		X	X
content		X	X
decor		X	X
digitaal		X	X
digitale beeldbewerking		X	X
digitaliseren		X	X
documentaire		X	X
editen		X	X
ensceneren			X
film / filmen		X	X
foto / fotograferen		X	X
fotomontage		X	X
fotonegatief		X	X
fotoserie		X	X
game design		X	X
inzoomen / uitzoomen		X	X
loop		X	X
pixel		X	X
Photo shoppen		X	X
polaroid		X	X
printen / 3d-printen		X	X
projectie		X	X
real time			X

reportage		X	X
scène		X	X
shot			X
videoclip		X	X
Video installatie		X	X
videokunst		X	X
webdesign		X	X

ARCHITECTUUR	Havo	Vwo
aanzicht	X	X
bovenaanzicht	X	X
vooraanzicht	X	X
zijaanzicht	X	X
absis		X
altaar	X	X
amfitheater		X
aquaduct		X
arcade	X	X
architraaf	X	X
atrium		X
basement		X
basiliek	X	X
beton (gewapend)	X	X
Centraal bouw	X	X
cannelure		X
constructie	X	X
crypte		X
decoratie	X	X
dorische orde		X
dwarsbeuk	X	X
dwarsdoorsnede	X	X
dwarsschip	X	X
exterieur	X	X
facade	X	X
fries		X
fronton		X

galerij		X	X
gevel		X	X
gietijzer		X	X
interieur		X	X
ionische orde			X
kapel		X	X
kapiteel		X	X
kathedraal		X	X
koepel		X	X
kolom		X	X
koor		X	X
kooromgang		X	X
korinthische orde			X
kroonlijst		X	X
kruisgewelf		X	X
kruisribgewelf		X	X
lengtedoorsnede		X	X
lichtbeuk		X	X
luchtboog		X	X
maquette		X	X
marmer		X	X
middenschip		X	X
minaret		X	X
mobiel / mobile		X	X
module (modulair)		X	X
monument		X	X
montage / monteren		X	X
moskee		X	X
narthex			X
ornament		X	X
pendentief			X
pijler		X	X
montage / monteren		X	X
pinakel			X
plattegrond		X	X
portaal		X	X

prefab(ricage)		X	X
rib		X	X
rondboog		X	X
roosvenster		X	X
rustica			X
spitsboog		X	X
skeletbouw		X	X
stedenbouw		X	X
steunbeer		X	X
straalkapel		X	X
systeembouw		X	X
timpaan		X	X
tongewelf		X	X
transept			X
travee			X
triomfboog			X
tuinarchitectuur		X	X
viering			X
vliesgevel		X	X
westwerk			X
zijbeuk		X	X
zipschip		X	X
zuil		X	X

KUNSTHISTORISCHE BEGRIPPEN	Havo	Vwo
allegorie / allegorisch		X
anatomie	X	X
annunciatie		X
apocalyps		X
attribuut	X	X
aureool	X	X
authenticiteit		X
autonoom		X
buste / borstbeeld	X	X
cartoon	X	X
concept	X	X
connotatie		X
contrapost	X	X
design	X	X
discipline	X	X
en plein air	X	X
environment	X	X
esthetica		X
expressie / uitdrukking	X	X
figuurstuk	X	X
genre(stuk)	X	X
graphic novel	X	X
happening	X	X
historiestuk	X	X
icoon / iconisch	X	X
iconografisch		X
iconologisch		X
illustratie	X	X
industriële vormgeving	X	X
installatie	X	X
karikatuur	X	X
kinetische kunst	X	X
kitsch	X	X
kostuum	X	X
manifest	X	X

mecenas / mecenaat			X
miniatuur		X	X
mixed media		X	X
mobiel(e) / mobile		X	X
monument		X	X
monumentale kunst		X	X
moralistisch		X	X
mozaïek		X	X
mythologisch		X	X
narratief			X
objet trouvé		X	X
pastorale			X
performance		X	X
personificatie			X
readymade		X	X
realistisch / naturalistisch		X	X
reliëk		X	X
reliëkhouder		X	X
remake		X	X
replica		X	X
serie / serieproductie		X	X
stilleven		X	X
symbool		X	X
tableau vivant		X	X
trompe l'oeil		X	X
vanitas		X	X
verhalend		X	X
vrijstaand		X	X

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensnt2.nl](https://www.staatsexamensnt2.nl)